

Διδώ Σωτηρίου

Ἡρωες και Αντιήρωες

ΤΡΙΑΝΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ
1931-1991

ΚΕΔΡΟΣ

Διδώ Σωτηρίου: *Ηρωες και Αντιήρωες*
Τριάντα διηγήματα 1931-1991

ISBN 978-960-04-5030-9

Επιλογή υλικού: Νίκος Μπελογιάννης
Επιμέλεια-Διόρθωση: Μαρία Σπανάκη
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Κληρονόμοι Διδώς Σωτηρίου, 2019*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2019*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Ἡρώες και αντιήρωες είναι το έκτο βιβλίο της Διδώς που εκδίδεται μετά τον θάνατό της. Από τον τεράστιο όγκο του αρχείου της αναμένεται να προκύψουν τουλάχιστον δύο ακόμα βιβλία. Είναι επίσης η δεύτερη συλλογή διηγημάτων της μετά το Τυχαίο συναπάντημα (Κέδρος, 2004). Σε σχέση με την πρώτη συλλογή, όπου υπάρχουν επτά δημοσιευμένα και εννέα αδημοσίευτα διηγήματα, στην παρούσα μόνο ένα διήγημα είναι δημοσιευμένο.

Με τέτοιο όγκο αρχειακού υλικού, δυσανάγνωστον σε ακραίο βαθμό, είχαμε να αντιμετωπίσουμε πολλά προβλήματα, όχι εξαρχής εμφανή. Πολλά διηγήματα βρέθηκαν σε δύο ή περισσότερες γραφές, στις οποίες διαφαίνονται τα στάδια επεξεργασίας τους. Η Διδώ θα μπορούσε να επιλέξει ποια εκδοχή να κρατήσει, αλλά η επιμέλεια ήταν υποχρεωμένη να συγκεράσει αυτές τις γραφές, χωρίς να παραλείψει ούτε μία αφήγηση ή περιγραφή, εκτός αν ήταν αντιφατικές.

Στις διπλογραφές, όπου υπήρχαν διαφορές, έπρεπε να παρθούν κάποιες αποφάσεις, όπως, για παράδειγμα, εάν θα διατηρηθεί η αφήγηση σε παρελθόντα ή παρόντα χρόνο, σε πρώτο ή τρίτο πρόσωπο. Επίσης έπρεπε να αποφασιστεί ποια θα είναι τα ονόματα ή τα επώνυμα των ηρώων, όπου ήταν διαφορετικά.

Είναι προφανές ότι διατηρήθηκε ο τίτλος των διηγημάτων όπου υπήρχε, ενώ στα υπόλοιπα δόθηκε τίτλος από την επιμέλεια με βάση το περιεχόμενο ή το όνομα του κεντρικού προσώπου. Στον πρόλογο κάθε ενότητας διευκρινίζεται ποιος τίτλος προέρχεται από τη συγγραφέα και ποιος από την επιμέλεια. Ο χωρισμός σε έξι ενότητες (ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑ, ΠΡΩΤΑ ΨΕΛΛΙΣΜΑΤΑ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ, ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΚΤΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕ, ΓΡΑΜΜΕΝΑ ΣΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ) έγινε σύμφωνα με τη χρονολογία στην οποία εξελίσσεται η υπόθεση κάθε διηγήματος. Σκοπός δεν ήταν μόνο η διευκόλυνση της ανάγνωσης. Έπρεπε να αναδειχτεί η εξέλιξη της θεματολογίας και ο τρόπος γραφής της συγγραφέως μέσα στον χρόνο.

Η χρονολόγηση των διηγημάτων, όπου δεν αναφερόταν στο γραπτό, έγινε με βάση το περιεχόμενο σε συνδυασμό με τον γραφικό χαρακτήρα της Διδώς. Διαπιστώσαμε ότι ακόμα και το χαρτί που είχε χρησιμοποιήσει ήταν διαφορετικό. Για παράδειγμα, όποιο διήγημα είναι γραμμένο σε δημοσιογραφικό χαρτί χρονολογείται πριν από τις 21 Απριλίου 1967, αφού έκτοτε δεν ξαναδούλεψε στη δημοσιογραφία.

Στο αρχείο βρέθηκαν και τα πρώτα επτά κεφάλαια του αυτοβιογραφικού μυθιστορήματος με προσωρινό τίτλο Τα κορίτσια, όπου η συγγραφέας ξεδιπλώνει τις εφηβικές και νεανικές της αναμνήσεις. Είναι γραμμένο το 1991, αλλά στα σημειωματάριά της έχουν βρεθεί προσκείμενα από το 1989. Κάποια από αυτά (όπως, για παράδειγμα, το εύρημα με την νταλικά που ξεφορτώνει τις αναμνήσεις της μπροστά στο σπίτι της στα Άνω Γλίσια) έχουν συμπεριληφθεί στις Ανασκαφές

(Κέδρος, 2018). Από Τα κορίτσια, μόνο ένα μικρό μέρος ήταν αρκετά δουλεμένο, ώστε να αξιοποιηθεί. Συγκεκριμένα:

- το εύρημα με το γράμμα από τον προ εξηκονταπενταετίας εαυτό της, το οποίο ενσωματώνεται ως αυτοτελές διήγημα στο τέλος του βιβλίου.

- η πρόσληψη στην εφημερίδα και η δεξίωση για εντυπωσιασμό του διευθυντή, που ενσωματώνονται στο «Ξεκίνημα στη δημοσιογραφία», διήγημα το οποίο διαπιστώσαμε πως η συγγραφέας είχε ανασύρει το 1989 και επεξεργαζόταν.

- η αναπόληση ενός έρωτα, που παρατίθεται στο τέλος του προαναφερθέντος διηγήματος/νουβέλας.

Ο τίτλος του βιβλίου επιλέχτηκε ώστε και να είναι αντιπροσωπευτικός του περιεχομένου, αλλά και να υπάρχει σε τίτλο διηγήματος. Το Ήρωες και αντήρωες ανταποκρίνεται όσο το δυνατόν καλύτερα σε αυτές τις απαιτήσεις.

Η εξαιρετικά δύσκολη αυτή επεξεργασία αρχειακού υλικού και η συνολική επιμέλεια θα ήταν αδύνατον να επιτευχθεί χωρίς τις γνώσεις, την εμπειρία, αλλά και τον ηρωισμό της Μαρίας Σπανάκη. Εμπειρία και ηρωισμός χρειαζόταν και για τη δακτυλογράφηση των κειμένων από την Κυριακή Τομτσικιώτη. Καθοριστική συμβολή είχε και η αρχειοθέτηση του υλικού στο Ε.Λ.Ι.Α. από τη Σοφία Μπόρα, χωρίς το έργο της οποίας θα ήταν αδύνατον κανείς να προσανατολιστεί στο αχανές αρχείο της Διδώς.

Νίκος Μπελογιάννης

Ιούλιος 2019

ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑ

Τα διηγήματα «Ογδοντάκης» (τίτλος από την επιμέλεια) και «Η απελευθέρωση του παπα-Π'τσά» (τίτλος της συγγραφέως) γράφτηκαν το 1958-'59 ως αυτοτελή επεισόδια από τη ζωή στη Μικρασία, για να ενσωματωθούν στο Οι νεκροί περιμένουν (Κέδρος, 1959), το οποίο ήταν και το πρώτο ολοκληρωμένο βιβλίο που κατόρθωσε να εκδώσει η Διδώ, ύστερα από τόσες δεκαετίες αναγκαστικής καταστροφής των χειρογράφων της. Ακριβώς όμως επειδή τυπικά ήταν πρωτοεμφανιζόμενη συγγραφέας, αποτελούσε ρίσκο, τόσο για την ίδια όσο και για τον Κέδρο, ένα βιβλίο πολύ εκτενές. Εν ονόματι μιας συντόμευσης λοιπόν, τα δύο αυτά κείμενα (ενδεχομένως και κάποια ακόμα) δεν είχαν ενσωματωθεί και παρέμεναν αναξιοποίητα στο αρχείο της.

Οι «Μικρασιάτικες αναπολήσεις» (τίτλος από την επιμέλεια) και «Το πρώτο ερωτικό ξύπνημα» (τίτλος της συγγραφέως) βρέθηκαν ανάμεσα στα κείμενα της δεκαετίας του '80, ενώ σε μια πρώτη μορφή υπήρχαν στα εκτενή σημειωματάριά της, μέρος των οποίων εκδόθηκε με τον τίτλο Ανασκαφές (Κέδρος, 2018).

Ογδοντάκης

Περάσανε πέντε μήνες ίσαμε που έδωσε και πέτυχα έναν καλό μιστό στο χάνι του Γιαννακού του Λουλουδιά, παλιού κοντραμπατζή¹, που άκουγε στο παρατσούκλι «το κακό σκυλί». Στην αρχή δεν μπορούσα να εξηγήσω γιατί τον φώναζαν έτσι. Εμένα μου φαινόταν μάλαμα άνθρωπος. Την καρμυριά δεν την ήξερε· όπως το κέρδιζε το χρήμα, ετσιδά το ξόδευε. Κι είχε πόνο για τον φτωχό. Τα Σαββατόβραδα το 'χε τάμα να στέλνει ένα κοφίνι με φαγώσιμα, και τι φαγώσιμα – τυριά, κρέατα, αυγά –, πότε στον ένα και πότε στον άλλο αναγκεμένο γείτονα. Κι ήθελε η πράξη του να μη μαθεύεται.

– Πάγαινε το κοφίνι, μου 'λεγε, κι άφησέ το στην αυλή. Και κοίταξε, κακομοίρη, μη σε δει μάτι!

Ο Γιαννακός ήταν χήρος, με πέντε κόρες και κανέναν γιο. Ψηλός, λίγο βαρύς στο σώμα, μ' ανοιχτές πλατάρες, δασά φρύδια, κουκουλωτά μάτια και στριφτές καραμουστάκες. Φόραε βράκες, βελούδινο σταυρωτό γιλέκο και φέσα με πλούσια μεταξωτή φουντάρα που, αν λάχαινε και την έριχνε ομπρός, δεν έπρεπε άνθρωπος να τον ζυγώσει και

1. κοντραμπατζής: λαθρέμπορας.

να του μιλήσει. Από το σελάχι του το δίκοπο δεν απόλειπε η βυσσινιά κάμα. Αργότερα έμαθα πως η κάμα ήταν αιτία για το παρατσούκλι όπου του δώσανε οι Τούρκοι, «το κακό σκυλί». Είχε καθαρίσει καμπόσους και το 'χε καύχημα.

Η κοκόνα Μαργίτσα, η αδελφή του, έλεγε με καμάρι πως ποτέ ο Γιαννακός δεν σκότωσε από ατιμία, μα πάντα γι' αγάπη του Χριστού: «Όταν χαλνάει Τούρκο – γιατί χριστιανό ποτέ δεν πείραξε –, παγαίνει στον Αϊ-Βούκουλα, ανάβει λαμπάδα του μπογιού του, γονατίζει και λέει στον Θεό: “Πάτερ μου, γιατί να κριματίζομαι; Δεν σώνονται τα παλιόσκυλα. Ρίξε ελόγου σου φωτιά και κάψ' τους”...»

Ο Γιαννακός ο Λουλουδιάς ήτανε το καμάρι του φτωχόκοσμου που ζούσε στο Κερατοχώρι. Ξεπερνούσε, σου λέει, σ' αποκοτιά και τον Στέλιο Τιρλάλα, που αποβραδής σκότωνε Τούρκο σουβαρή¹ ή ζαπτιέ² και το πρωί έπινε το καφεδάκι του στην Μπέλα Βίστα κι έστριβε τις μουστάκες του δίχως να τολμούνε οι Αρχές ν' αγγίζουνε ούτε τρίχα της κεφαλής του.

Ο Λουλουδιάς μέσα στις πατριωτικές πράξεις του λογάριαζε και το κοντραμπάντο. Δεν δίσταζε να τσουβαλιάσει και να καθαρίσει κολτζή³ στην ίδια την προκυμαία της Σμύρνης, για να ξεφορτώσει ατελώνιστες τις κουρίτες⁴ του με τα κατσιρμάδικα καπνά⁵.

1. σουβαρήs: ιππέας, έφιππος χωροφύλακας.

2. ζαπτιέs: χωροφύλακας.

3. κολτζήs: χωροφύλακας περιπολίας.

4. κουρίτα: μικρασιάτικο τρεχαντήρι.

5. κατσιρμάδικα καπνά: καπνά από λαθρεμπόριο.

Σ' αυτόνα τρέχανε οι κυνηγημένοι χριστιανοί να τους περάσει στο Εγγλεζονήσι, στη Σάμο ή και στη Μυτιλήνη, στη Χιο, στα Δωδεκάνησα. Από τους πλούσιους ζήταγε βαριά πλερωμή, χρυσάφι όσο το βάρος τους. Μα για αναγκεμένο άνθρωπο μπορούσε να θαλασσοπνιγεί δίχως διάφορο. Όποιος είχε την προστασία του Λουλουδιά ήταν σίγουρος πως ποτέ δεν θα 'πεφτε σε χέρι ζαπτιέ.

Η φήμη πως στη ζωή του ποτέ δεν χάλασε Ρωμίο τον ανέβαζε ψηλά στην υπόληψη του κόσμου. Ακόμα και τον Νικολάκη τον Μπίρμπα, που 'χε το παρατσούκλι «ο χεζουρής» κι ήταν ανθρωπάκος μιας γροθιάς, κι αυτόνανε δεν καταδέχτηκε να τονε σκοτώσει μια μέρα που του πρόσβαλε τα ιερά και τα όσια...

Τούτο το περιστατικό γίνηκε μόλις είχα πάει στο χάνι. Ο Νικολάκης ο Μπίρμπας ήταν κάνα δυο μήνες πρωτύτερα από μένα ερχομένος. Νοικοκύρης με καλή σειρά – μπακάλικο κι ένα αρχοντικό σπίτι στο στενό της Άγιας Κατερίνας –, έμενε μυστήριο ανεξήγητο στον κόσμο γιατί έκλεισε μαγαζί και σπίτι και πήγε να ταπεινωθεί, να μπει στη δούλεψη του Λουλουδιά.

Αυτός όμως είχε το σκέδιό του. Από τότες που έφαγε τη χυλόπιτα από την αρραβωνιαστικιά του κι ο κόσμος άκαρδος του 'βγαλε το βρωμοπαρατσούκλι «χεζουρής», δεν την ήθελε τη ζωή του. Κάποτες είχε κι αυτός όνειρο ν' ανοίξει σπιτικό, να γλυκαθεί σ' αγκαλιά γυναίκας, ν' αναστήσει παιδιά. Είχε ερωτευθεί τη θυγατέρα του βαρκάρη του Κοκωβιού, την Κυργίτσα, κι έβαλε καλή προξενήτρα να τελειώσει το συνοικέσιο.

Ο Κοκωβιός για πάρτη του το θεώρησε τύχη να κάνει γαμπρό έναν τσελεμπή¹ με παράδες και με υπόληψη. Μα έλα που η Κυργίτσα είχε πάρει ψηλά τον αμανέ και δεν ήθελε ν' ακούσει.

– Κάλλιο σφάξε με, πατέρα, έλεγε, παρά να πάρω άντρα τούτο τον νάνο, μισής πορτσιόνας² αντράκι, και να σκύφτω για να τονε βρω να του μιλήσω...

Ο Κοκωβιός μέσα του τής έδινε δίκιο. Η Κυργίτσα του ήταν λαχταριστός κορίτσαρος· αφράτη, με στήθος πλούσιο που το ορέγονταν πολλά παλικάρια. Δεν της ταίριαζε μια σταλιά άντρας, δεν θα την έκανε ζάφτι. Όμως η φτώχεια είναι φτώχεια κι ο Κοκωβιός είχε μεγάλη φαμελιά. Με γαμπρό τον Νικολάκη τον Μπίρμπα, σελμπέση³, ήμερο και καλόγνωμο άνθρωπο, θα 'βρισκαν υποστήριξη και τ' άλλα του παιδιά. Ύστερα, ήταν στη μέση κι εκείνη η Αρμένισσα η προξενήτρα, πονηρή, που έσταζε μέλι η γλώσσα της.

Γκιρ, γκιρ, κατάφερε τον πατέρα, τύλιξε και την κόρη και γένηκαν οι αρραβώνες. Έστειλε ο γαμπρός πεσκέσια για το γλέντι – τι αρνιά, τι γουρουνόπουλα και γαλοπούλες. Έφτιαξε κι η μάνα της Κυργίτσας εκείνες τις παχιές κουγιουρουκόπιτες⁴, τα γλυκά του ταψιού. Πήρε κι έδωσε το φαγοπότι.

1. τσελεμπής: ευγενής.

2. πορτσιόνα: μερίδα.

3. σελμπέσης: πλούσιος και γενναιόδωρος.

4. κουγιουρουκόπιτα: πίτα από το λίπος της ουράς (κουγιουρούκας) παχύρρου προβάτου (kouyn) το οποίο σήμερα έχει εξαφανιστεί από τον ελλαδικό χώρο.

Το βράδυ, άμα έφυγαν οι καλεσμένοι, σηκώθηκε να φύγει κι ο γαμπρός, μα δεν τον άφησε ο πεθερός:

– Μείνε, Νικολάκη, ποιος ο λόγος να τρέχεις μέσα στα βαθιά μεσάνυχτα;

Κι έμεινε, που να μην τ' αξιωνότανε! Του στρώσανε στη σάλα ένα μιντέρι¹. βάλανε σεντόνια άπιαστα της προίκας και κεντητές νυφιάτικες σένιες. Περιορίστηκε η φαμελιά στο υπνοδωμάτιο κι άφησε τον γαμπρό στη σάλα. Έπεσε ο καλός σου ο Νικολάκης μπαϊλντισμένος, πήρε όμορφα και καλά τον πρώτονε. Όμως, αμάθητος όπως ήταν στο πιοτί και στην πολυφαγία, τον πείραξε η κοιλιά του. Να σηκωθεί να βγει έξω, έπρεπε να περάσει μέσα απ' το δωμάτιο του πεθερού, όπου κοιμότανε κι η νύφη, και δεν το 'κρινε σωστό. Κουβαριάστηκε, το λοιπόν, και προσπάθησε να χωνέψει την ανάγκη του.

Μα το στρίψιμο δεν χωράτευε. Σηκώνεται μισοκοιμισμένος ο καλός σου, πιάνει τη μαντίλα του, αλαφρώνει εκείδά μέσα, τη δένει προσεχτικά και τηνε σαβουρντάει² μια κι έξω απ' τ' ανοιχτό παράθυρο.

Η τύχη όμως του 'παιξε άσκημο παιχνίδι. Καθώς το αυγουσιάτικο φεγγάρι ολόγεμο έπεφτε πάνω στον καθρέφτη, πήρε τον καθρέφτη για παράθυρο πάνω στην ταραχή του και το κακό έγινε!

Το πρωί, πεθερικά, νύφη, κουνιάδια, όλοι είδανε τα χάλια του τοίχου.

1. μιντέρι: χαμηλός χτιστός καναπές.

2. σαβουρντάω: ρίχνω κάτω άτσαλα.